

Examen HAVO 2013

tijdvak 1
dinsdag 21 mei
9.00 - 12.00 uur

geschiedenis (pilot)

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 28 vragen.
Voor dit examen zijn maximaal 78 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.
Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Door de tijd heen

De volgende grafmonumenten staan in willekeurige volgorde:

- 1 Voor de Romeinse keizer Augustus werd een mausoleum gebouwd op het Marsveld in Rome.
- 2 De boeren van de Trechterbekercultuur in Drenthe bouwden hunebedden voor hun doden. Omdat ze geen geschreven bronnen nalieten, weten we niet precies hoe ze de hunebedden maakten.
- 3 Na de moord op Willem van Oranje lieten de Staten-Generaal van de Republiek der Nederlanden een praalgraf maken in de Nieuwe Kerk in Delft.
- 4 Na zijn dood werd Mohammed, de stichter van de islam, begraven in Medina, in de Moskee van de profeet met een groene koepel.
- 5 De kruisridder Godfried van Bouillon kreeg een graf in de Basiliek van het heilig graf in Jeruzalem, zijn zwaard en sporen werden in een kastje tentoongesteld.
- 6 Isaac Newton, lid van *The Royal Society of London for the Improvement of Natural Knowledge* (het koninklijk genootschap voor de verbetering van de kennis van de natuur) werd begraven in Westminster Abbey in Londen. Op zijn grafmonument werden allerlei verwijzingen naar zijn bijdrage aan de wetenschappelijke revolutie aangebracht.

- 2p   1   Zet deze zes grafmonumenten in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Prehistorie en oudheid

In de eerste stedelijke gemeenschappen werd het spijkerschrift ontwikkeld dat op kleitabletten werd geschreven. Verreweg het grootste deel van deze kleitabletten bevatte administratieve aantekeningen.

- 1p   2   Geef hiervoor een verklaring.

Perikles (495-429 v. Chr.) was een belangrijk staatsman in de Atheense stadstaat. Hij stond bekend om zijn welsprekendheid en zijn democratische ideeën.

Stel: je doet onderzoek naar de ideeën van Perikles en je vindt deze twee bronnen:

- 1 Het pamflet *Over Themistokles, Thukydides en Perikles*, geschreven door Stesimbrotus van Thasos (470-420 v. Chr.). Hierin werd Perikles ervan beschuldigd een affaire te hebben met zijn schoondochter. Tijdgenoten van Stesimbrotus noemen hem een roddelaar.
- 2 Het boek *Parallele Levens*, geschreven door Plutarchus (46-120) waarin een biografie van Perikles is opgenomen. In dit boek worden de levens beschreven van beroemde Griekse en Romeinse personen. Plutarchus raadpleegde oude geschriften en inscripties die later verloren zijn gegaan.

- 4p 3 Geef telkens een argument voor en een argument tegen de betrouwbaarheid van elke bron voor je onderzoek.

Gebruik bron 1.

In deze bron wordt het opnemen van Gallische stamhoofden in de Romeinse Senaat aan de orde gesteld.

- 3p 4 Toon aan dat:
- het opnemen van de Gallische stamhoofden in de Senaat een teken van romanisering van Gallië is en
  - de keizer een **politiek** en een **economisch** motief had voor zijn standpunt in deze kwestie.

De middeleeuwen

Gebruik bron 2.

- 2p 5 Geef aan welk voordeel elk van beide partijen van een dergelijke eed heeft.

Later in de middeleeuwen keurde de kerk af dat bisschoppen vazallen werden van koningen.

- 2p 6 Geef hiervoor een verklaring.

Gebruik bron 3.

Twee ontwikkelingen in de late middeleeuwen:

- 1 Er kwam een einde aan het autarkisch economische systeem en
- 2 de kruistochten naar het Midden-Oosten vonden plaats.

- 4p 7 Leg uit:
- dat er een samenhang is tussen de eerste ontwikkeling en lokale markten en
  - waardoor de jaarmarkten profiteren van de kruistochten.

Gebruik bron 4.

Filips de Goede laat deze miniatuur maken na de Vrede van Gavere om daarmee een politieke boodschap over te brengen.

- 3p **8** Leg met twee verwijzingen naar de bron uit, welke boodschap hij hiermee wil overbrengen.

Gebruik bron 4.

- 2p **9** Geef aan welke twee kenmerkende aspecten uit de late middeleeuwen bij elkaar komen in deze gebeurtenis.

Vroegmoderne tijd

In de Renaissance vond een heroriëntatie plaats op de klassieke oudheid.

- 4p **10** Licht dit toe door:
- twee terreinen te noemen waarop die heroriëntatie plaatsvond en
  - bij een van deze terreinen uit te leggen dat deze heroriëntatie hand in hand ging met een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.

Gebruik bron 5.

Bij deze bron kun je twee uitspraken doen:

- 1 Karel V heeft een politiek motief om deze toespraak te houden.
- 2 Met deze toespraak draagt Karel V bij aan de splitsing binnen de christelijke kerk in de zestiende eeuw.

- 4p **11** Leg beide uitspraken uit.

Gebruik bron 6.

Een bewering:

Dit schilderij illustreert verschillende aspecten van de zeventiende eeuw, namelijk de economische bloei en de culturele bloei van de Republiek en het ontstaan van wereldwijde handelscontacten.

- 3p **12** Maak voor elk van deze drie aspecten duidelijk dat het schilderij dit aspect illustreert.

Gebruik bron 7.

Een bewering:

De uitbreiding van het paleis in Versailles past bij de politieke ambitie van veel vorsten aan het eind van de zeventiende eeuw.

- 3p **13** Ondersteun deze bewering door:
- aan te geven wat die politieke ambitie inhoudt en
  - twee redenen te noemen waardoor de uitbreiding van het paleis in Versailles voor de Franse koning bijdraagt aan die politieke ambitie.

Gebruik bron 8.

Uit deze bron kun je twee conclusies trekken:

- 1 Maria Stewart lijkt in deze bron geïnspireerd door de Verlichting.
- 2 Maria Stewart is gematigd in haar opvattingen.

2p 14 Toon de juistheid van beide conclusies aan.

Gebruik bron 9.

In 1848 breken in verschillende Europese landen liberale opstanden uit die leiden tot het aftreden van de daar regerende vorsten.

2p 15 Beredeneer welk verband er bestaat tussen deze gebeurtenissen in 1848 en het besluit van Willem II door:

- aan te geven welk besluit Willem II neemt en
- te verklaren waarom Willem II dit besluit neemt.

Gebruik bron 9 en 10.

Stel: je onderzoekt de rol van koning Willem II bij het ontstaan van de parlementaire constitutionele monarchie in Nederland en je wilt beide bronnen gebruiken.

4p 16 Beredeneer vanuit de aard van beide bronnen welke van de bronnen de meest betrouwbare informatie bevat voor je onderzoek en waarom de andere bron minder betrouwbare informatie bevat.

Door de tijd heen

De volgende vrouwen met politieke invloed staan in willekeurige volgorde:

- 1 Marga Klompé was minister voor de Katholieke Volks Partij. Zij hield zich bezig met het begin van de Europese eenwording.
- 2 Aletta Jacobs vocht als aanhangster van het opkomende feminisme voor stemrecht en gelijke rechten van vrouwen.
- 3 Dorothy Lawrence was een Engelse journaliste die tien dagen als man vermomd in de loopgraven had gezeten, om verslag te doen van het frontleven in de Eerste Wereldoorlog.
- 4 Nancy Reagan drong er bij haar man, de Amerikaanse president Ronald Reagan, op aan, contact te zoeken met Michael Gorbatsjov, de leider van de Sovjet-Unie. Dit was het begin van het einde van de Koude Oorlog.
- 5 Hannie Schaft vervalste bonnen en persoonsbewijzen tijdens de Duitse bezetting van Nederland en pleegde aanslagen op nazi's en collaborateurs.
- 6 Penelope Barker protesteerde aan de vooravond van de democratische revolutie tegen de Engelse overheersing van de Amerikaanse kolonie. Zij riep op tot een boycot van Engelse producten zoals thee en wol.

2p 17 Zet deze zes vrouwen in de juiste volgorde van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Moderne tijd

Enkele gegevens over de Engelse stad Manchester:

- 1 In 1730 werden de wegen vanuit Manchester naar omliggende steden zoals naar de havenstad Liverpool verhard.
- 2 Tussen 1773 en 1801 groeide het inwoneraantal van 22.481 bewoners naar 75.281 bewoners.
- 3 In 1781 opende Richard Arkwright de eerste op stoomkracht aangedreven textielfabriek in het centrum van Manchester.

3p **18** Leg bij ieder gegeven uit waardoor dit bijdroeg aan de Industriële Revolutie.

Twee ontwikkelingen in de negentiende eeuw zijn:

- 1 de opkomst van emancipatiebewegingen en
- 2 de uitbreiding van het kiesrecht.

2p **19** Leg uit welk verband er bestaat tussen beide ontwikkelingen.

Een bewering:

Het modern imperialisme houdt verband met:

- 1 industrialisatie in het moederland en
- 2 nationalisme in het moederland.

4p **20** Ondersteun beide delen van de bewering.

Gebruik bron 11.

2p **21** Leg uit welke politieke stroming deze prentbriefkaart waarschijnlijk heeft uitgegeven.

In 1915 werd de stad Londen meerdere keren gebombardeerd vanuit Duitse zeppelins (luchtschepen). Het gebruik van zeppelinbommen tijdens de Eerste Wereldoorlog past bij de manier van oorlog voeren in de twintigste eeuw.

2p **22** Leg dit uit met twee kenmerken van deze nieuwe manier van oorlog voeren.

Gebruik bron 12.

Het verhaal van Emmy Bonhoeffer speelt zich af in nazi-Duitsland.

4p **23** Leg dit uit door:

- twee kenmerken van het nationaalsocialisme in Duitsland te noemen en
- bij elk kenmerk een passend voorbeeld uit de bron te geven waaruit dit kenmerk blijkt.

Gebruik bron 13.

De heer Weber wordt naar aanleiding van de aanpassing van zijn huisstijl en telegramadres opgepakt en gevangen gezet. De reacties van zowel de heer Weber als van de autoriteiten hierop passen bij de Duitse bezetting van Nederland.

- 4p **24** Licht dit toe door uit te leggen waarom de heer Weber:
- zijn postpapier van de autoriteiten moet aanpassen en
  - (nadat hij dit heeft gedaan) toch wordt gearresteerd.

Gebruik bron 14.

Deze omschrijving van de Amerikaanse Revolutie komt uit een schoolboek uit de Sovjet-Unie.

- 2p **25** Leg uit dat deze omschrijving kan worden verklaard vanuit de Koude Oorlog.

Gebruik bron 15.

Een bewering:

Deze foto zou geschikt geweest zijn voor een propagandacampagne van de Nederlandse regering tijdens de dekolonisatie van Indonesië.

- 2p **26** Leg dit uit door aan te geven:
- welke boodschap de Nederlandse regering met de foto had kunnen overdragen en
  - tot welke doelgroep de Nederlandse regering zich daarbij had kunnen richten.

Een bewering:

De ontwikkeling van de multiculturele samenleving in Europa na 1945 kan in verband gebracht worden met:

- 1 het proces van dekolonisatie en
- 2 de toenemende welvaart.

- 4p **27** Leg beide delen van de bewering telkens met een voorbeeld uit.

Gebruik bron 16.

Deze advertentie past bij een kenmerkend aspect van de tweede helft van de twintigste eeuw.

- 2p **28** Toon dit aan.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.